

Universitätsbibliothek Wuppertal

Annæi Senecæ Tvm Rhetoris Tvm Philosophi Opera Omnia

Quid in eo contineatur sequens pagina indicabit

Seneca, Lucius Annaeus <Rhetor>

M.DC.XLVI., 1646

Liber unus

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1509](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1509)

M. ANNÆI SENECAE
 QVARE BONIS VIRIS
 MALA ACCIDANT, CVM
 sit prouidentia.

LIBER VNVS.

CAPVT I.

QVASISTI à me, Lucili, quid ita, si prouidentia mundus ageretur, multa bonis viris acciderent mala. Hoc commodius in contextu operis redderetur, cum præesse vniuersis prouidentiam probaremus, & interesse nobis Deum. Sed quoniam à toto particulam reuelli placer, & vnã contractionem manente lite integra solvere, faciam rem non difficilem, causam deorum agam. Superuacuum est in præsentia ostendere non sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderum certum discursum fortuiti impetus esse, & quæ casus incitat, sæpe turbari, & cito arietare, hanc inoffensam velocitatem procedere aeternæ legis imperio: tantum rerum terra marique gestantem, tantum clarissimorum luminum, & es dispositione lucentium: non esse materiæ errantis hunc ordinem: neq; quæ temere coierunt, tanta arte perdere, vt terrarum grauissimum pondus sedeat immotum, & circa se properantis cœli fugam spectet, vt infula vallibus maria molliant terras, nec vllum incrementum fluminum sentiant, vt ex minimis seminibus nascantur ingentia. Nec illa quidem quæ videntur confusa & incerta, pluuias dico nubesque, & elisorum fulminum ræctus, & incendia ruptis montium verticibus effusa tremores

mores labantis soli, & alia quæ tumultuosa pars rerum circa terras mouet, sine ratione, quamuis subita sint, accidunt: sed suas & illa causas habent non minus quam quæ alienis locis confecta miraculo sunt, vt in medijs fluctibus calentes aquæ, & noua insularum in vasto exilientium mari spatia. Iam vero si quis obseruauerit nudari litora pelago in se recedente, eademque intra exiguum tempus operiri, credet cœca quadam volutatione modo contrahi vndas, & introrsum agi, modo erumpere, & magno cursu repetere sedem suam: cum illæ interim portionibus crescant, & ad horam ac diem subeunt ampliores: minoresque, prout illas lunare sidus elicit, ad cuius arbitrium oceanus exundat: suo ista tempore referuntur: eo quidem magis, quod tu non dubitas de prouidentia, sed quereris. In gratiam te reducam cum diis aduersus optimos optimis. Neque enim natura patitur, vt bona bonis noceant. Inter bonos viros & Deum amicitia est, conciliante virtute. Amicitiam dico: immo etiam necessitudo & similitudo: quoniam quidem bonus ipse tempore tantum à Deo differt, discipulus eius, æmulatorque, & vera progenies, quem parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, sicut seueri patres durius educat. Itaque cum videris bonos viros acceptosque diis laborare, sudare, per arduum ascendere, malos autem lasciuire, & voluptatibus fluere: cogita si horum nos modestia delectari, vernularum licentia: illos disciplina tristiori contineri, horum ali audaciam. Idem tibi de Deo liqueat. Bonum virum in deliciis non habet: experitur, indurat, sibi illum præparat.

CAP. II. QUARE multa bonis viris aduersa eueniunt? Nihil accidere bono viro mali potest. Non miscentur contraria. Quemadmodum tot annes, tantum supernè deiectionum imbrium, tanta mediterraneorum vis fontium non mutant saporem maris, nec remittunt quidem: ita aduersarum impetus rerum viri fortis non vertit animum. Manet in statu, & quicquid euenit, in suum colorem trahit. Est enim omnibus externis potentior: nec hoc dico, non sentit illa sed vincit, & alioquin quietus placidusque contra incurrentia attollitur. Omnia aduersa, exercitationes putat. Quis autem, vir modo, & erectus ad honesta, non est laboris appetens iusti.

& ad officia cum periculo promptus? Cui non industria otium pœna est? Athletas videmus, quibus virium cura est, cum fortissimis quibusque configere, & exigere ab his, per quos certamini præparantur, & totis contra ipsos viribus vtantur: cædi se vexarique patiuntur, & si non inueniunt singulos pares pluribus simul obiciuntur. Marcer sine aduersario virtus. Tunc apparet quanta sit, quantum valeat polleatque, cum quid possit, patientia ostendit. Sciat licet idem viris bonis esse faciendum: vt dura ac difficilia non reformident, nec de fato querantur. Quicquid accidit boni consulant, in bonum vtant. Non quid, sed quemadmodum feras, interest. Non vides quando aliter patres, aliter matres in dulgeant? Illi excitari iubent liberos ad studia obeunda maturè: feriatis quoque diebus non patiuntur esse otiosos, & sudorem illis, & interdum lacrymas excuriunt. At matres fouere in sinu, continere in vmbra volunt: nunquam flere, nunquam tristari, nunquam laborare. Patrium habet Deus aduersus bonos viros animum, & illos fortius amat: & Operibus, inquit, doloribus, ac damnis exagitentur, vt verum colligant robur. languent per inertiam saginata: nec labore tantum, sed mole & ipso sui onere deficiunt. Non fert vllum ictum illæsa felicitas. At vbi assidua fuit cum incommodis suis rixa, calulum per iniurias ducit, nec vlli malo cedit: sed etiam si ceciderit, de genu pugnat. Miraris tu, si Deus ille bonorum amantissimus, qui illos quam optimos esse atq; excellentissimos vult, fortunam illis cum qua exerceantur, assignat? Ego vero non miror, si quando voluptatem capiunt dii, dum spectant magnos viros colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdum voluptati est, si adolescens constantis animi irruentem feram venabulo excipit, si leonis incursum interitius pertulit: tantoque spectaculum est gratius, quanto id honestior fecit. Non sunt ista quæ possunt deorum in se vultum conuertere, sed puerilia, & humanæ oblectantia leuitatis. Ecce spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus operi suo Deus. Ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compositus; vtique si & prouocauit. Non video, inquam, quid habet in terris Iupiter pulchrius, si conuertere animum velit, quam vt spectet Catonem? jam partibus non semel fractis, stantem
nihilo-

nihilominus inter ruinas publicas rectum. Licet, inquit, omnia in vnus ditionem concesserint, custodiantur legionibus terræ, classibus maria, Cæsarianus portas miles obsideat, Cato qua exeat, habet. Vna manu latam libertati viam faciet. Ferrum istud etiam ciuili bello purum & innoxium bonas tandem ac nobiles edet operas. Libertatem quam patriæ non potuit, Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatam opus, eripe te rebus humanis. Iam Petreius & Iuba concurrerunt, iacentque alter alterius manu cæsi. Fortis & egregia fati conuentio, sed quæ non deceat magnitudinem nostram. Tam turpe est Catoni mortem ab vilo petere, quàm vitam. L. quet mihi, cum magno spectasse gaudio deos, quum iam ille vir acerrimus sui vindex, alienæ saluti consulit, & instruit discedentium fugam; dum etiam studia nocte vltima tractat, dum gladium sacro pectori infigit, dum viscera spargit, & illam sanctissimam animam indignamque quæ ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuisse parum certum & efficax vulnus. Non fuit diis immortalibus satis, spectare Catonem semel reuenta ac reuocata virtus est, vt in difficiliore parte se ostenderet. Non enim tam magno animo mors initur, quàm repetitur. Quid ni libenter spectarent alumnũ suum, tam claro ac memorabili exitu euadentem? Mors illos consecrat, quorum exitum & quĩ timent, laudant.

C A P. III. S E D iam procedente oratione ostendam quam non sint quæ videntur, mala. nunc illud dico, ista quæ tu vocas aspera, quæ aduersa & abominanda, primum pro ipsis esse, quibus accidunt, deinde pro vniuersis: quorum maior Diis cura est, quam singulorum. Post hæc volentibus accinere, ac dignos malo esse, si nolint. His adiciam, fato ista fieri, rectè eadem lege bonis euenire qua sunt boni: persuadebo inde tibi, ne vnquam boni viri misereris. Potest enim miser dici, non potest esse. Difficillimum ex omnibus quæ proposui, videtur, quod primum dixi: pro ipsis esse quibus eueniunt, ista quæ horremus ac tremimus. Pro ipsis est, inquis, in exilium proiici, in egestatem deduci, liberos coniugem efferre, ignominia affici, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo esse, miraberis quosdam ferro & igne curari, nec minus fame ac siti? Sed

si cogitaueris tecum, remedij causa quibusdam & radi of-
 sa & legi, & extrahi venas, & quædam amputari mem-
 bra, quæ sine totius pernicie corporis hæere non po-
 terant: hoc quoque patieris probari tibi, quædam incon-
 moda pro his esse, quibus accidunt. tam mehercules
 quam quædam quæ laudantur atque appetuntur contra
 eos esse, quos delectauerunt, simillima cruditatibus, e-
 brietatibusque, & ceteris quæ necant per voluptatem. In-
 ter multa magnifica Demetrii nostri & hæc vox est, aqua
 recens sum. sonat adhuc & vibrat in auribus meis. Nihil,
 inquit, mihi videtur infelicius eo, cui nihil vnquam eue-
 nit aduersi. Non licuit enim illi se experiri, vt ex voto illi
 fluxerint omnia, vt ante votum: male tamen de illo dii iu-
 dicauerunt. Indignus visus est, è quo vinceretur aliquan-
 do fortuna, quæ ignatissimum quemque refugit. quasi dic-
 at: Quid ego istum mihi aduersarium assumam? statim
 arma submittet. Non opus est in illum tora potentia mea,
 leui comminatione pelletur. Non potest sustinere vul-
 tum meum. Alius circumspiciatur, cum quo conferre pos-
 sumus manum: pudet congrredi cum homine vinci pa-
 rato. Ignominiam iudicat gladiator, cum inferiore com-
 poni: & scit eum sine gloria vinci, qui sine periculo vincit.
 Idem facit fortuna, fortissimos sibi pares quærit, quos-
 dam fastidio transiit. Contumacissimum quemque & re-
 ctissimum aggreditur, aduersus quem vim suam inten-
 dat. Ignem experitur in Mucio, paupertatem in Fabri-
 cio, exilium in Rutilio, tormenta in Regulo, venenum
 in Soerate, mortem in Catone. Magnum exemplum, nisi
 mala fortuna, non inuenit. Infelix est Mucius, quod dex-
 tera ignes hostium premit? & ipse à se exigit erroris sui
 poenas? quod Regem, quem armata manu non potuit, exu-
 sta fugat? Quid ergo? felicius esset, si in sinu amica foueret
 manum? Infelix est Fabricius, quod ius suum, quantum à
 re, pub. vacavit, fodit? quod bellum tam cum Pyrrho, quam
 cum diuitiis gerit: quod ad focum coenat illas ipsas radices
 & herbas, quas in agro repurgando triumphalis senex
 vulsit. Quid ergo, felicius esset, si in ventrem suum lon-
 ginquæ litoris pisces, & peregrina aucupio congereret? Si
 conchyliis superi atque inferi maris, pigris stomachi
 nauseantibus esigeret? Si ingenti pomorum stue cingeret
 pri,

Primæ formæ feras, captas multa cæde venantium? Infelix est Rutilius, quod qui illum damnauerunt, causam dicent omnibus sæculis? quod æquiore animo passus est se patriæ eripi, quam sibi exilium? quod Sullæ dictatori solus aliquid negavit, & renocatus non tantum retrocessit, sed longius fugit? Viderint, inquit, hoc isti, quos Romæ deprehendit felicitas tua. Videant largum in foro sanguinem & supra Seruiliū casum (id enim proscriptionis Sullanæ spoliarium est) senatorum capita, & passim vagantes per urbem percussorum greges: & multa milia ciuium Romanorum, vno loco post fidem, immo per ipsam fidem trucidata. Videant ista, qui exulare non possunt. Quid ergo? felix est L. Sylla, quod illi descendenti ad forum gladio submouetur, quod capita consularium virorum patitur appendi, & pretium cædis per quæstorum ac tabulas publicas numerat? Et hæc omnia facit ille, qui legem Corneliam tulit. Veniamus ad Regulum quid illi fortuna nocuit, quod illum nocumentum fidei, documentum patientiæ fecit? Figunt cutem clauī, & quocumque fatigatum corpus reclinauit, vulnere incumbit, & in perpetuam vigiliam suspensa sunt lumina. Quanto plus tormenti tanto plus erit gloriæ. Vis scire, quam non poeniteat hoc pretio æstimasse virtutem? Resice tu illum, & mitte in senatum: eandem sententiam dicet. Feliciorem ergo tu Mœcenatem putas, cui amoribus anxio, & morosæ vxoris quotidiana repudia desenti somnus per symphoniarum cantum ex longinquo lenè resonantium quæritur? Mero se licet sopiat, & aquarum fragoribus auocet, & mille voluptatibus mentem anxiam fallat: tam vigilabit in pluma, quàm ille in cruce. Sed illi solatium est, pro honesto dura tolerare, & ad causam patientia respicit: hunc voluptatibus marcidum, & felicitate nimia laborantē, magis his quæ patitur vexat causa patiendi. Non vsque eo in possessionem generis humani vitia venerunt, vt dubium sit, an electione fati data, plures Reguli nasci quam Mœcenates velint. Aut si quis fuerit, qui audeat dicere, Mœcenatem se quam Regulū nasci maluisse, idem iste taceat licet, nasci se Terantiā maluit. Male tractatum Socrætem iudicas, quod illam potionem publice mixtam non aliter quàm medicamentum immortalitatis obduxit, & de morte disputauit vsque ad ipsam? Male

cum illo actum est, quod gelatus est sanguis ac paulatim frigore inducto venarum vigor constitit? Quanto magis huic inuidendum est, quam illis quibus gemma ministratur, quibus exoletus omnia pati doctus, suspensam auro niuem diluit. Hi quicquid biberint, vomitu remeientur tristes, & bilem suam regurgantes. At ille venenum latus & libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, satis dictum est: summamque illi felicitatem contigisse consensus hominum fatebitur, quem sibi rerum natura delegit cum quo metuenda collideret. Inimicitiae potentum graues sunt. Opponatur simul Pompeio, Caesari & Crasso. Graue est, à deterioribus honore anteceri. Vatinius postferatur. Graue est, ciuilibus bellis interesse. toto terrarum orbe pro causa bona tam infelicititer quam pertinaciter militet. Graue est, sibi manus afferre, faciat. Quid per hoc consequar? vt omnes sciant, non esse hæc mala, quibus ego dignum Catonem putauit.

CAP. IV. PROSPERA in plebem ac vilia ingenia deueniunt. At calamitates terroresque mortalium sub iugum mittere proprium magni viri est. Semper vero esse felicem, & sine morfu animi velle transire vitam, ignorare est rerum naturæ alteram partem. Magnus es vir; sed vnde scio, si tibi fortuna non dat facultatem exhibendæ virtutis? Descendisti ad Olympiam: sed nemo præter te. coronam habes, victoriam non habes. Non gratulor tanquam viro forti, sed tanquam consulatum præturamve adepto. honore auctus es. Idem dicere, & bono viro possum, si illi nullam occasionem difficilior casus dedit, in qua vna vim sui animo ostenderet. Miserum te iudico, quod nunquam fuisti miser. transisti sine aduersario, vitam. Nemo sciet quid potueris: ne tu quidem ipse. Opus est enim ad notitiam sui, experimento. quid quisque posset, tentando non didicit. Itaque quidem vltro se cessantibus malis obrulerunt, & virtuti ituræ in obscurum occasionem per quam enitesceret quaesierunt. Gaudeat, inquam, magni viri aliquando rebus aduersis, non aliter quam fortes milites bellis. Ego Mirmillonem sub C. Caesare de raritate munerum audire querentem: Quam bella, inquit, æras perit! Auida est periculi virtus, & quo tendat, non quid passura sit cogitat: quoniam & quod passura est, gloria pars est. M.

est. Militares viri gloriantur vulneribus, læti fluentem meliori casu sanguinem ostentant. Idem licet fecerint, qui integri reuertuntur ex acie, magis spectatur qui saucius redit. Ipsi, inquam, Deus consulit, quos esse quam honestissimos cupit, quotiens illis materiam præbet aliquid animosè fortiterque faciendi. Ad quam rem opus est aliqua rerum difficultate. Gubernatorem in tempestate, in acie militem intelligas. Vnde possum scire quantum aduersus paupertatem tibi animi sit, si diuitiis diluis? Vnde possum scire quantum aduersus ignominiam & infamiam odiumque populare constantiæ habeas, si inter plausus senescis, si te inexpugnabilis, & inclinatione quadam mentium pronus fauor sequitur? Vnde scio, quam æquo animo laturus sis orbitatem, si quoscumque sustulisti, vides? Audiui te, cum alios consolaberis, tunc conspexissem, si te ipse consolatus esses, si te ipse dolere vetuisses. Nolite, obsecro vos, expauescere ista, quæ dii immortales velut stimulos admovent animis. Calamitas, virtutis occasio est. Illos merito quis dixerit miseros, qui nimia felicitate torpescunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet. Quicquid illis inciderit, nouum veniet. Magis vrgent sæua inexpertos. Graue est tenere ceruici iugum. Ad suspicionem vulneris tiro pallefcit: audaciter veteranus cruorem suum spectat, qui scit se sæpe vicisse post sanguinem. Hos itaque Deus, quos probat, quos amat, indurat, recognoscit, exercet: eos autem quibus indulgere videtur, quibus parere molles venturis malis seruat. Erratis enim, si quem indicatis exceptum. Veniet ad illum diu felicem portio. Quisquis videtur dimissus esse, dilatus est. Quare Deus optimum quemque aut mala valetudine, aut luctu, afficit? Quare in castris quoque periculosa fortissimis imperantur? Dux lectissimos mittit, qui nocturnis hostes aggrediantur insidiis, aut explorent iter, aut præsidium loco deiciant. Nemo eorum qui exeunt dicit, malè de me Imperator meruit: sed, Bene iudicauit. Idem dicant quicumque iubeantur pati, timidis ignauisque flebilis: Digni vix sumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura posset pati. Fugite delicias, fugite enervatam felicitatem, qua animi permadescunt, nisi aliquid interuenit, quod humane sortis admoneat, velut perpetua ebrietas

sopiti. Quem specularia semper à statu vindicarunt, cuius pedes inter fomenta subinde mutata tepuerunt, cuius conationes subditus & parietibus circumfusus calor temperavit, hunc levis aura non sine periculo stringet. Cum omnia quæ excesserunt modum, noceant, periculosissima felicitatis intemperantia est. Mouet cerebrum, in vanas mentes imagines euocat, multum inter falsum ac verum mediæ caliginis fundit. Quidni fatius sit, perpetuam infelicitatem quæ advocat ad virtutem, sustinere, quam in finitis atque immodicis bonis rumpi? Lenior ieiuno mors est: cruditate diffiliant. Hanc itaque rationem dii sequuntur in bonis viris, quam in discipulis suis præceptores: qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior spes est. Nunquid tu iniustos esse Lacedæmonios liberos suos credis, quorum experiuntur indolem publicè verberibus admotis: ipsi illos patres adhortantur, ut ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac semianimes rogant, perseverent vulnera præbere vulneribus. Quid mirum, si dare generosos spiritus Deus tentat: Nunquam virtutis molle documentum est. Verberat nos & lacerat fortuna. Patiamur. Non est fauitia: certamen est. quo sapius adierimus, fortiores erimus. Solidissima pars est corporis, quam frequens usus agitavit: Præbendi fortunæ sumus, ut cõtra ipsam ab ipsa duremur. Paulatim nos sibi pares faciat. Contemptum periculorum assiduitas periclitandi dabit. Sic sunt nauticis corpora ferèdo mari dura: agricolis manus tritæ. Ad excutienda tela militares lacerti valent. Agilia sunt membra cursoribus. Id in quoque solidissimum est, quod exercuit. Ad contemnendam malorum potentiam, animus patientia peruenit: quæ quid in nobis efficere possit, scies, si aspexeris, quantum nationibus nudis & inopia fortioribus, labor præstet. Omnes considera gentes in quibus Romana pax desinit: Germanos dico & quicquid circa Istrum vagarum gentium occurat. Perpetua illos hiems, triste cælum premit, malignè solum sterile sustentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, super durata glacie stagna persultant, in alimentum feras captant. Miseri tibi videntur? Nihil miserum est, quod in naturâ consuendo perduxit. Paulatim enim voluptati sunt, quæ necessitate cœperunt. Nulla illis domicilia, nullæ sedes sunt, nisi quas lassitudo in diem posuit. Vilis, & hic quærèdus manu victus, horrea-

horreda iniquitas cœli, in tecta corpora hoc quod tibi calamitas videtur, tot gentiũ vita est. Quid miraris bonos viros, vt cõsumentur, cõcuti? Non est arbor solida, nec fortis, nisi in quam frequẽs ventus incurfat; ipsa enim vexatione constringitur, & radices certius figit: Fragiles sunt, quæ in aprica valle creuerunt. Pro ipsis ergo bonis viris est, vt esse in territi possint, multum later formidolosa versari, & æquo animo ferre quæ non sunt mala, nisi male sustinenti.

CAP. V. AD ICE nunc, quod pro omnibus est, optimum, quem que vt ita dicam, militare, & edere operas. Hoc est propositum Deo, quod sapienti viro, ostendere hæc quæ vulgus appetit, quæ reformidat, nec bona esse nec malas. Apparebunt autem bona esse, si illa non nisi bonis viris tribuerit, & mala esse si malis tantum irrogauerit. Detestabilis erit cœcitas, si nemo oculos perdidit, nisi cui eruendi sunt. Itaq; careant luce Appius & Metellus. Non sunt diuitiæ bonũ. Itaque habeat illas & Eilius leno, vt homines pecuniam cũ in templis consecrauerint, videãt & in fornice. Nullo modo magis potest Deus concupitã traducere, quam si illa ad turpissimos defert, ab optimis abigit. At iniquum est, bonũ virum debilitari aut constringi, aut alligari, malos integris corporibus solutos ac delicatos incedere. Quid porro; non est iniquum fortes viros arma sumere, & in castris pernoctare, & pro vallo obligatis stare vulneribus: interim in vrbe securos esse, præcitos & profusos impudicitiam? Quid porro; non est iniquum nobilissimas virgines ad sacra faciendã noctibus excitari, altissimo somno inquit, natas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem sæpe consulitur: cum illo tempore vilissimus quisque, aut in campo otium suum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac magna republica sit? boni viri laborant, impenduntur, & volentes quidẽ non trahuntur à fortuna, sequuntur illã, & æquant gradus: si scissent, antecessissent. Hanc quoq; animosã Demetrii fortissimi viri vocem audisse me memini. Hoc Vnum, inquit, dii immortales de vobis queri possum, quod non ante mihi voluntatem vestram notam fecistis. Prior enim, ad ista venissem, ad quæ nunc vocatus assum. Vultis liberos sumere? illos vobis sultuli. Vultis aliquam partem corporis? Non magnam rem promitto, cito totum relinquam. Vultis

spiritum? Quid ni? nullam moram faciam, quo minus recipiatis, quod dedistis. A volente feretis, quicquid petieritis. Quid est? maluissimè offerre quam tradere. Quid opus fuit auferre? accipere potuistis, sed ne nunc quidem auferetis: quia nihil eripitur, nisi retinenti. Nihil cogor, nihil patior iniuitus: nec seruiuo Deo, sed assentio: eo quidem magis quod scio, omnia certa & in aeternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt: & quantum cuique reser, prima nascentium hora disposuit. Causa pendet ex causa, priuata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne ferendum est: quia non, vt putamus, incidunt cuncta sed veniunt. Olim constitutum est, quid gaudeas, quid fletas, & quamuis magna videatur varietate singulorum vita distingui, summa in vnum venit. accepimus peritura perituri. Quid ita indignamur? quid querimus? Ad hoc parati sumus. Vratur, vt vult suis natura corporibus. Nos laeti ad omnia & fortes cogitemus, nihil perire de nostro. Quid est boni veri? præbere se fato. Grande solatium est cum vniuerso rapi. Quidquid est quod nos sic viuere iussit: sic mori: eadem necessitate & deos alligat, irreuocabilis humana pariter ac diuina cursus vehit. Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur. Semper paret, semel iussit. Quare tamen Deus tamen iniquus in distributione fati fuit, vt bonis viris paupertatem, vulnera, & acerba funera adscriberet? Non potest artifex mutare materiam. Hæc passa est. Quædam se parari à quibusdam non possunt, coherent: indiuidua sunt. Languida ingenia, & in somnum itura, aut in vigiliam somno simillimam inertibus necluntur elementis: vt efficiatur vir cum cura dicendus, fortiore fato opus est. Non erit illi planum iter, sursum oportet ac deorsum erant, fluctuatur ac nauigium in turbido regat. Contra fortunam illi tenendus est cursus. Multa accident dura, aspera, sed quæ molliat & complanet ipse. Ignis aurum probat, miseria fortes viros. Vide quam alte ascendere debeat virtus. Scies illi non per secura vadendum esse.

Ardua prima via est, & qua vix mane recentes

Enituntur equi: medio est altissima celo:

Vnde mare & terras ipsi mihi sæpe videre

Is timor & panida trepidat formidine pectus.

Vltima

Vltima prona via est, & eget moderamine certo.

Tunc etiam qua me subiectis excipis undis,

Ne ferar in praeceptis Tethys solet ipsa vereri.

Hæc cum audiuisset ille generosus adolescens: Placet, inquit, via. ascendo. Est tanti per ista ire casuro, non desinit acrem animum metu territare.

Vtique viam teneas, nulloque errore traharis,

Pertamen aduersi gradieris cornua tauri,

Emonioque arcus, violentaque ora leonis.

His quibus deterreri me putas, incitor. Libet illic stare vbi ipse sol trepidat, humilis & inerts est, tuta sectari, per alta virtus it.

CAP. VI. Quare tamen bonis viris patitur aliquid mali Deus fieri? Ille vero non patitur. Omnia mala ab illis remouit. scelera & flagitia, & cogitationes improbas, & auda consilia, & libidinem cœcam, & alieno eminentem auaritiam. Ipsos tuetur ac vindicat? Nunquid hoc quoque à Deo aliquis exigit, vt bonorum vitorum etiam sarcinas seruet? remittunt ipsi hanc Deo curam: externa contemnunt. Democritus diuitias proiecit, onus illas bonæ mentis existimans. Quid ergo miraris, si id Deus bono accidere patitur, quod vir bonus aliquando vult sibi accidere? Filios amittunt viri boni. Quid ni, cum aliquando & ipsi occidunt? In exilium mittuntur. Quid ni cum aliquando ipsi patriam non repetituri relinquunt? Occiduntur. Quid ni, cum aliquando ipsi manus afferant? Quare quædam dura patiuntur? vt etiam alios pati doceant. Nati sunt in exemplar. Puta itaque Deum dicere: quid habetis, quod de me queri possitis vos, quibus recta placuerunt? Aliis bona falsa circumdedi: & animos inanes, velut longo fallacique somnio lusi. Auro illos, argento & ebore ornauit: intus boni nihil est. Isti quos pro felicibus aspicitis, si non qua occurrunt, sed qua latent, videritis, miseri sunt, sordidi, turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus culti. Non est ista solida & sincera felicitas: crusta est, & quidem tenuis. Itaque dum illis licet stare, & ad arbitrium suum ostendi, nitent & imponunt: cum aliquid incidit, quod disturbet ac detegat, tunc apparet quantum altæ ac veræ fœditatis alienus splendor absconderit. Vobis dedi bona certa, mansura: quanto magis versaueri-

ris, & vndique aspexeritis, meliora maioraque, permisi vo-
bis. metuenda contemnere, cupienda fastidire, non fulge-
ris extrinsecus: bona vestra introrsus obuecta sunt. Sic mán-
dus exteriora contempfit, spectaculo sui lætus intus omne
posuit bonum. Non egere felicitate, felicitas vestra est. At
multa incident tristitia, horrenda, dura toleratu quia non
poteram vos istis subducere. animos vestros aduersus om-
nia armaui. Ferte fortiter, hoc est, quo Deum antecedatis.
Ille extra patientiam malorum est. vos supra patientiam.
Contemnite paupertatem. Nemo tam pauper viuit, quam
natus est. Contemnite dolorem: aut soluetur, aut soluet.
Contemnite fortunam: nullum illi telum quo feriret ani-
mum dedi. Contemnite mortem, quæ vos aut finit, aut
transfert. Ante omnia caui, ne quis vos teneret inuitos. Pa-
ret exitus. Si pugnare non vultis, licet fugere. Ideo qui ex
omnibus rebus, quas esse vobis necessarias volui, nihil feci
facilius, quam mori. Prono animum loco posui, trahitur.
Attendite modo, & videbitis quam breuis ad libertatem
& quam expedita ducat via. Non tam longas in exitu vo-
bis quam intrantibus moras posui: alioqui magnum in vos
regnum fortuna tenuisset, si homo tam tarde moreretur,
quam nascitur. Omne tempus, omnis vos locus doceat,
quam facile sit renuntiare naturæ, & munus suum illi im-
pingere. Inter ipsa astatia & solemnes sacrificantium ritus
dum opratur vita, mortem condiscere. Corpora optima tau-
raurum exiguo concidunt vulnere. & magnarum virium a-
nimalia humanæ manus ictus impellit. tenui ferro com-
missura cervicis abrupitur, & cum articulus ille, qui ca-
put collumque committit, incisus est, tanta illa moles cor-
ruit. Non in alto latet spiritus, nec vtiq; ferro eruidus
est. Non sunt vulnere impresso scrutanda pœcordia. In
proximo mors est. Non certum ad hos ictus destinati lo-
cum, quacunque peruium est. Ipsum illud quod vocatur
moti, quo anima discedit à corpore, breuius est quam vt
sentiri tanta velocitas possit, siue fauces nodus elisit: siue
spiramentum aqua præcludit: siue in caput lapsos subiacen-
tis soli duritia comminuit: siue haustus ignis eursum ani-
mæ remeantis interfecit: quicquid est, properat. Ecquid
trubescitis? Quod tam cito fit, timetis diu?

fanguis, op-
te: dum a
vltionis facti
sapientibus
eaim impore
memor, in quod
vique parat
venit anit
pcedit, fup
ta pcedit, qu
retonem
frem, rati
lor rati
vum rati
tus ut rati
gunt, h
li, h
quam

M. ANNÆI SENECAE
DE IRA AD NOVATVM,

LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

REGISTI à me, Nouate, vt scriberem quemadmodum posset ira leniri: nec immerito mihi videis hunc præcipuè affectum pertimuisse, maxime in omnibus tetrum ac rabidum. Ceteris enim aliquid quieti placidique inest: hic totus concitatus & in impetu doloris est: armorum, sanguinis, appliciorum minime humana feruens cupiditate: dum alteri noceat, sui negligens: in ipsa irruens tela, & ultionis secum multa tracturæ avidus. Quidam itaque è sapientibus vitis iram dixerunt breuem insaniam: æquè enim impotens sui est, decoris obsita, necessitudinum immemor, in quod cœpit pertinax & intenta, rationi consiliisque præclusa. vanis agitata causis, ad dispectum æqui verique inhabilis, ruinis simillima, quæ super id quod oppressere, franguntur. Vt autem scias non esse sanos, quos ira possedit, ipsum illorum habitum intueri. Nam vt furentium certa indicia sunt, audax & minax vultus, tristis frons, torua facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra & vehementius acta suspiria: ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant & micant oculi, multus ore toto rubor, exæstuante ab imis præcordiis sanguine, labia quatiuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus mugitûsque, & parum explana-

eis vocibus sermo præruptus, & complota sapius manus,
 & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus ma-
 gnasque minas agens, scæda visu & horrenda facies deprau-
 antium se, atque intumescensium, Nescias vtrum magis
 detestabile vitium sit, an deforme. Cætera licet absconde-
 re, & in abdito alere. Ita se profert, in faciem exit: quan-
 toque maior est, hoc effruescit manifestius. Non vides
 vt omnium animalium, simul ad nocendum insutrexer-
 unt, procurrant notæ, ac tota corpora solitum quietum-
 que egrediantur habitum & feritatem suam exasperent?
 Spumant apri ora, dentes acuntur attritu: taurorum
 cornua iactantur in vacuum, & harena pulsu pedum spar-
 gitur, leones fremunt, instantur iratis colla serpentibus,
 rabidarum canum tristis aspectus est. Nullum est animal
 tam horrendum tamque perniciosum natura, vt non appa-
 reat in illo, vbi ira inuasit, noua veritatis accessio. Nec
 ignoro, ceteros quoque affectus vix occultari. libidinem,
 metumque, & audaciam, dari sui signa, & posse præosci.
 Neque enim vlla vehementior intra cogitatio est, quæ ni-
 hil moueat in vultu. Quid ergo interest? Quod alij affe-
 ctus apparent, hic eminet.

CAP. II. IAM vero si effectus eius damnaque intueri
 velis, nulla pestis humano generi pluris stetit. Videbis cæ-
 des ac venena, & reorum mutuas sordes, & vrbium clades,
 & totarum exitia gentium, & principum sub ciuili hasta
 capita venalia, & subiectas testis faces, nec intra mœnia
 coercitos ignes, sed ingentia spatia regionum hostili flam-
 ma relucencia. Aspice nobilissimarum ciuitatum funda-
 menta vix notabilia: has ira deiecit. Aspice solitudines per
 multa millia sine habitatione desertas: has ira exhaustit.
 Aspice tot memoriæ proditos duces, mali exempla fari,
 alium ira in cubili suo confodit: alium inter sacra mensæ
 ira percussit: alium inter leges celebrisque spectaculum
 fori lancinavit: alium filii parricidio dare sanguinem, ius-
 sit: alium seruili manu regalem aperire iugulum: alium in
 cruces membra diuidere. Et adhuc singulorum supplicia
 narro. Quin, si tibi libererit relictis in quos ira viritum ex-
 arsit, a pice casus gladio conciones, & plebem immissio
 milite contrucidatam & in perniciem promiscuam totos
 populos capitis damna passos, tanquam aut curam no-
 stram

iram deferentibus, aut auctoritatem contemnentibus. Quid gladiatoribus, quare populus irascitur, & iam ini- que, ut iniuriam putet, quod non libenter pereunt? con- temni se iudicat, & vultu, gestu, ardore de spectatore in aduersarium vertitur. Quicquid est, certe non est ira, sed quasi ira: sicut puerorum, qui si ceciderunt, terram verbe- rari volunt, & sæpe nesciunt quidem cui irascantur, sed tantum irascuntur sine causa & sine iniuria, non tamen si- ne aliqua iniuriæ specie, nec sine aliqua pœnæ cupiditate. Deluduntur itaque imitatione plagarum, & simularis de- pteantium lacrymis placantur, & falsa vltione falsis dolor tollitur.

CAP. III. IRASCIMVR, inquit, sæpe non illis qui læ- serunt, sed his qui læsuri: ut scias iram non tantum ex ini- uria nasci. Verum est irasci nos læsuris, sed ipsa cogitatio- ne nos lædunt, & iniuriam qui facturus est, iam facit. Ut scias, inquit, non esse iram pœnæ cupiditatem, infirmissimi sæpe potentissimis irascuntur: nec pœnam concupiscunt, quam non sperant. Primum diximus, iram cupiditatem esse pœnæ exigendæ, non facultatem. Concupiscunt au- tem homines, & quæ non possunt. Deinde nemo tam ho- milis est, qui pœnam vel summi hominis sperare non pos- sit. Ad nocendum potentes sumus. Aristotelis finitio non multum à nostra abest: ait enim: Iram esse cupiditatem doloris reponendi. Quid inter nostram & hanc finitionem intersit exequi longum est. contra vtramque dicitur, feras irasci, nec iniuria irritatas, nec pœnæ dolorisve alieni cau- sa. Nam etiam si hoc efficiunt, non hoc petunt. Sed dicen- dum est, feras ira carere, & omnia præter hominem nam eum sit amica rationi, nusquam tamen nascitur, nisi vbi ra- tioni locus est. Impetus habent feræ, rabiem, feritatem, in- cursum: Iram quidem non magis quam luxuriam. Et in quâdam voluptates intemperantiores homine sunt. Non est quod credas illi qui dicit:

Non aper irasci meminit, non fidere cursu

Cerua, nec armentis incurvere fortibus urfi.

Irasci dicit, incitari, impingi. Irasci quidem non magis sciunt, quam ignoscere. Muta animalia humanis affectibus carent: habent autem similes illis quosdam impulsus. Alioqui si amor in illis esset, odium en- t: si amicitia, & si-

multas: si dissensio, & concordia: quorum aliqua in illis quoque extant vestigia: ceterum humanorum peccatorum propria bona malaque sunt. Nulli nisi homini concessa prudentia est, providentia, diligentia, cogitatio: nec tantum virtutibus humanis animalia, sed etiam vitiis prohibita sunt. Tota illorum ut extra, ita intra, forma humanae dissimilis est. Regium illud & principale parum subtile, parum exactum: ut vox est quidem, sed non explanabilis, perturbata, & inefficax ut lingua, sed devincta, nec in motus varios soluta.

CAP. IV. CAPIT ergo visus speciesque rerum, quibus ad impetus evocetur, sed turbidas, & confusas. Ex eo prodeus illarum tumultusque vehementes sunt: metus auctem sollicitudinesque & tristitia & ira non sunt, sed his quaedam similia. Ideo cito cadunt, mutantur in contrarium, & cum acerrime saeuserunt, expaueruntque, pascuntur: & ex fremitu decursuque vasto, statim quies soporque sequitur. Quid esset ira, satis explicatam est: quo distet ab iracundia apparet: quo ebrius ab ebrioso, & timens a timido. Iratus potest non esse iracundus: iracundus potest alioquando iratus non esse. Cetera quae pluribus apud Graecos nominibus in species iram distinguunt, quia apud nos vocabula sua non habent, praeteribo: etiam si amarum nos, acerbumque dicimus, nec minus stomachosum, rabiosum, clamorosum, difficilem, asperum: quae omnia irarum differentiae sunt. Inter hos morosum ponas licet, delicatum iracundiae genus. Quaedam enim sunt irae, quae intra clamorem consistant: quaedam non minus pertinaces, quam frequentes: quaedam saeva manu, verbis parciores: quaedam in verborum maledictorumque amaritudinem effusae: quaedam ultra querelas & avertationes non eunt: quaedam altate grauesque sunt, & introrsus versae. Mille aliae species sunt mali multiplicis. Quid esset ira, quaesitum est: an in vllum aliud animal quam in hominem caderet, quo ab iracundia distaret, & quae eius species sint.

CAP. V. NUNC quaeramus, an ira secundum naturam sit: & an utilis, atque ex aliqua parte retinenda. An secundum naturam sit manifestum erit, si hominem inspexerimus: quo quid est mitius, dum in recto animi habitu est: quid autem ira crudelius est? Homine quid aliorum amantius?

ius? quid ira infestius? Homo in adiutorium mutuum generatus est: ira in exitium. Hic congregari vult, illa discedere: hic prodesse, illa nocere: hic etiam ignotis succurrere, illa etiam carissimos petere. Hic aliorum commodis vel impendere se paratus est: ira in periculum, dummodo secum deducat alium parata descendere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, quam qui optimo eius operi & commendatissimo, hoc ferum ac perniciosum vitium assignat? Ira, vt diximus, auida pœnæ est, cuius cupidinem inesse pacatissimo hominis pectori, minime secundum eius naturam est. Beneficiis enim humana vita constat & concordia: nec terrore, sed mutuo amore in fœdus auxiliumque commune constringitur. Quid ergo? non aliquando castigatio necessaria est? Quid nisi? sed hæc sincera cum ratione: Non enim nocendi. Quemadmodum quædam hastilia detorta, vt corrigamus, adurimus, & adactis cuneis, non vt frangamus, sed vt explicemus elidimus: sic ingenia vitio praua, dolore corporis animique corrigimus. Nempe medicus primo in leuibus vitiis teneat non multum ex quotidiana consuetudine inflectere, & cibus, portionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac valetudinem tantum mutata vitæ dispositione firmare. proximum est, vt modus proficiat: si modus & ordo non proficit, subducit aliqua, & circumcidit: si ne adhuc quidem respondet, intercidit cibus, & abstinentia corpus exonerat. Si frustra molliora cesserunt, ferit venam, membrisque si adhaerentia nocent, & morbum diffundunt, manus affert: nec vlla dura videtur curatio, cuius salutaris effectus est. ita legum præsidem, ciuitatisque rectorem decet, quamdiu potest, verbis, & his mollioribus, ingenia curare, vt facienda suadeat, cupiditatemque honesti & æqui conciliet animis, faciatque vitiorum odium, pretium virtutum: transeat deinde ad tristiores orationem, qua moueat adhuc & exprobet: nouissime ad pœnas, & has adhuc leues & reuocabiles decurrat. Vltima supplicia sceleribus vltimis ponat, vt nemo pareat, nisi quem perire etiam pereuntis interfit.

CAP. VI. Hoc vno medentibus erit dissimilis, quod illi quibus vitam non potuerunt largiri, facilem exitum præstant: hic damnatum cum dedecore & traductione

vita exigit: non quia delectetur vilius pœna (procul est enim à sapiente tam inhumana feritas) sed vt documentum omnium sint; & qui viui noluerunt prodesse, morte certe eorum respublica vtatur. Non est ergo natura hominis pœnæ appetens: ideo nec ira quidem secundum naturam hominis, quia pœnæ appetens est. Et Platonis argumentum adferam: quid enim prohil t alienis vt, ex parte qua nostra sunt? Vir bonus, inquit, non lædit, pœna lædit. bono ergo pœna non conuenit: ob hoc nec ira, quia pœna iræ conuenit. Si vis bonus non gaudet, non gaudebit nec eo quidem effectu, cui pœna voluptari est: ergo non est naturalis ira. Nunquid, quamuis non sit naturalis ira, assumenda est, quia utilis sæpe fuit? Extollit animos, & incitat: nec quicquam sine illa magnificum in bello fortitudo gerit, nisi hinc flammâ subdita est, & hic stimulus peragitauit, misitque in pericula audaces.

CAP. VII. OPTIMUM itaque quidam putant, temperare iram, non tollere: eoque detracto quod exundat, ad salutarem modum cogere: id vero retinere, sine quo languabit actio, & vis, ac vigor animi resoluetur. Primum facilius est, excludere perniciofa, quam regere: & non admittere, quam admissa moderari. Nam cura se in possessione posuerunt, potentiora rectore sunt, nec recidi se minuiue patiuntur. Deinde ratio ipsa, cui fræni traduntur, tandem potens est, quamdiu ducta est ab affectibus. Si misit se illis, & inquinauit, non potest continere, quos submo- uere potuisset. Commota enim semel & concussa mens, ei seruit, à quo expellitur. Quorundam rerum initia in nostra potestate sunt: vltiora nos sua vi rapiunt, nec regressum relinquunt, vt in præceptis datis corporibus nullum sui arbitrium est, nec resistere morarive deiecta potuerunt, sed consilium omne & pœnitentiam irreuocabilis præcipitatio abscedit, & non licet eo non petuenire, quo non ire licuisset: ita animus si in iram, amorem, aliosque se proiecit affectus, non permittitur reprimere impetum: rapiat illum oportet, & ad inum agat suum pondus, & iam vitiorum natura procliuus.

CAP. VIII. OPTIMUM est primum irritamentum iræ protinus spernere, ipsisque repugnare seminibus, & dare operam ne incidamus in iram, nam si ceperit ferre, trans-

transuersos, difficilis ad salutem recursus est. Quoniam nihil rationis est, ubi semel affectus inductus est, iusque illi aliquid voluntate nostra datum est. Faciet de cetero quantum volet, non quantum permiseris. In primis, inquam, sinibus hostis arcendus est. Nam cum intrauit, & portis se intulit, modum à captiuis non accepit. Neque enim sepositus est animus, & extrinsecus speculatur affectus, ut illos non patiatul ultra quam oportet procedere, sed in affectum ipse mutatur. Ideoque non potest vtilem illam vim & salutarem, pròditam iam infirmatamque reuocare. Non enim, ut dixi, separatas ista sedes suas diductasque habent, affectus qui in peius, & ratio quæ in melius animi mutatio est. Quomodo ergo ratio occupata & oppressa vitis resurget, quæ ira cecidit? Aut quemadmodum à confusione se liberabit, in qua peiorum mixtura præualuit? Sed quidam, inquit, in ira se continent. Vtrum ergo ira, nihil ut faciant eorum quæ ira dicitur, an ut aliquid? Si nihil faciunt, apparet non esse ad actiones rerum necessariam iram: quam vos, quasi fortius aliquid ratione haberet, aduocabatis. Deinde interrogo, valentior est quam ratio, an infirmior? Si valentior, Quomodo illi modum ratio poterit imponere, cum parere nisi imbecilliora non soleant? Si infirmior est, sine hac per se ad rerum effectus sufficit ratio, nec desiderat imbecillioris auxilium.

CAP. IX. A T irati quidam constant sibi, & se continent. Quomodo? cum iam ira euanescit, & sua sponte decedit, non cum in ipso feruore est: tunc enim potentior est. Quid ergo? non aliquando in ira quoque & dimittunt incolumes intactosque quos oderunt, & à nocendo abstinere? faciunt. Quomodo? cum affectus repercutit affectum, aut metus aut cupiditas aliquid imperauit, non rationis tunc beneficio quieuit, sed affectuum infida & mala pace. Deinde nihil habet in se vtile, nec acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim virtus vitio adiuuanda est, se contenta. Quotiens impetu opus est, non irascitur, sed exurgit, & in quantum putauit opus esse, concitatur remittiturque: non aliter quam quæ tormentis exprimuntur tela, in potestate mittentis sunt, in quantum torqueantur. Ira, inquit Aristoteles, necessaria est: nec quisquam sine illa cre-

pugnari potest, nisi illa lex impleat animum, & spiritum accendat. Utendum autem illa est, non ut duce, sed ut milite, quod est falsum. Nam si exaudit rationem, & sequitur qua ducitur, iam non est ira: cuius proprium est contumacia. Si vero repugnat, & non ubi iussa est quiescit, sed libidine ferociaque prouehitur: tam inutilis animi minister est, quam miles, qui signum receptui datum negligit. Itaque si modum adhiberi sibi patitur, alio nomine appellanda est. Desinit ira esse, quam effrauatam indomitamque intelligo. Si non patitur, perniciosa est, nec inter auxilia numeranda. Ita aut ira non est, aut inutilis est. Nam si quis poenam exigit, non ipsius poenae audis, sed quia oportet, non est annumerandus iratis: Hic erit vilis miles, qui scit parere consilio. Affectus quidem tam mali ministri, quam duces sunt. Ideo nunquam assumet ratio in adiutorium improvidos & violentos impetus, apud quos nihil ipsa auctoritatis habeat: quos nunquam comprimere possit, nisi pares illis similesque opposuerit: ut iræ metum, inertiae iram, timori cupiditatem.

CAP. X. ABSIT hoc à virtute malum, ut vnquam ratio ad vitia confugiat. Non potest hic animus fidele otium capere: quatiatur necesse est, fluctuetque, qui malis suis tutus est: qui fortis esse, nisi irascitur, non potest: industrius, nisi cupit: quietus, nisi timet: in tyrannide illi viuendum est: in alicuius affectus venienti seruitutem. Non pudet virtutes in clientelam vitiorum demittere? Deinde desinit quicquam ratio posse, si nihil potest sine affectu, & incipit par illi similisque esse. Quid enim interest, si aequè affectus inconsulta res est sine ratione, quam ratio sine affectu inefficax? Par vtrumque est, ubi esse alterum sine altero non potest. Quis autem sustineat affectu exaequat rationi? Iras, inquit, vilis affectus est, si modicus est: Immo si natura vilis est. Sed si patiens imperij rationisque est, hoc duntaxat moderatione consequitur, ut quo minor fuerit, minus noceat.

CAP. XI. ERGO modicus affectus nihil aliud quam malum modicum est. Sed aduersus hostes, inquit, necessaria est ira. Nusquam minus: ubi non effusos esse oportet impetus, sed temperatos & obediētes. Quid enim est aliud quod Barbaros tanto robustiores corporibus tanto patientiores laborum comminuat, nisi ira infestissima sibi? Gladiato,

diatores, quoque ars tuetur, ira denudat. Deinde quid opus est ira, cum idem perficiat ratio? An tu putas venatorem irasci feris? an qui venientes excipit, & fugientes persequitur? Omnia illa sine ira facit ratio. Quid Cimbrorum, Teutonorumq; tot millia superfusa Alpibus ira sustulit, vt tantæ cladis notitiam ad suos non nuntius, sed fama pertulerit, nisi quod erat illis ira pro virtute? quæ vt aliquando perculit strauitque obuia, ita sæpius sibi exitio est. Germanis quid est animosus? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidus? quibus innascuntur innutrienturque: quorum vnica illis cura est, in alia negligentibus. Quid induratus ad omnem patientiam? vt quibus magna ex parte non tegumenta corporum prouisa sunt, non suffugia aduersus perpetuum cæli rigorem. Hos tamen Hispani, Gallicæ, & Asiæ Syriæque molles bello viri, antequam legio visatur, cæduat, ob nullam rem aliam opportunos, quam ob iracundiam. Agedum illis corporibus, illis animis delicias luxum, opes ignoratibus, da rationem, da disciplinam, vt nihil amplius dicam, necesse erit nobis certè mores Romanos repetere: Quo alio Fabius affectas imperij vires recreauit, quam quod cunctari & trahere, & morari sciuit, quæ omnia irati nesciunt? Perierat imperium, quod tunc in extremo stabat, si Fabius tantum ausus esset, quantum ira suadebat. Habuit in consilio fortunam publicam, & æstimatis viribus ex quibus iam perire nihil sine vniuerso poterat, dolorem vltionemq; seposuit in vanam vtilitatem; & occasione intentus, iram ante vicit, quàm Hannibalem. Quid Scipio? nonne relicto Hannibale, Punico exercitu, omnibûsque quibus irascendum erat, bellum in Africam transfudit iam lentus, vt opinionem luxuriæ segnitæque malignis daret? Quid alter Scipio? non circa Numantiam multum diuque sedit, & hunc suum publicumque dolorem æquo animo tulit, diutius Numantiam quam Carthaginem vinci? Quam dum circumuallat, & includit hostem, eo compulit, vt ferro ipsi suo caderent.

CAP. XII. NON est itaque utilis, nec in præliis quidem aut in bellis ira. In temeritatem enim prona est: & pericula dum inferre vult, non cauet. Illa certissima est virtus, quæ se diu multumque circumspexit & texit, & ex lento ac destinato prouexit. Quid ergo? vir bonus non ira-

scetur, inquit, si cædi patrem suum viderit, si rapti matrem? Non irascetur: sed vindicabit, sed tuebitur. Quid autem times, ne parum illi magnus stimulus etiam sine ira pietas? Aut dic eodem modo: Quid ergo cum viderit secari patrem suum, filiumve, vir bonus non flebit, nec linquetur animo: quæ accidere foeminis videmus, quotiens illas leuis periculi suspicio perculit? Officia sua vir bonus exequitur inconfusus, intrepidus: & sic bono viro digna faciet, ut nihil faciat viro indignum. Pater cadetur? defendam: cæsus est? exequar: quia oportet, non quia dolet. Cum hoc dicis Theophraste, quæris invidiam præceptis fortioribus, & relicto iudice ad coronam venis: quia vnusquisque in eiusmodi suorum casu irascitur. Pueras indicaturos homines id fieri debere, quod faciunt. Fere enim iustum quisque affectum iudicat, quem agnoscit. Irascuntur boni viri pro suorum iniuriis: sed idem faciunt, si calida non bene præbeatur, si vitrum fractum est, si calceus luto sparsus est. Non pietas illam iram, sed infirmitas mouet: sicut pueri, qui tam parentibus amissis flebunt, quam nucibus. Irasci pro suis non est pij animi, sed infirmi. Illi pulchrum dignumque, parentibus, liberis, amicis, ciuibus prodire defensorem, ipso officio ducente, volentem, iudicantem, prouidentem, non impulsum & rabidum. Nullus enim affectus vindicandi cupidior est, quam ira: & ob id ipsum ad vindicandum inhabilis, prærapida & amens: ut omnis fere cupiditas ipsa sibi in id, in quod properat, opponitur. Itaque nec in pace, nec in bello vnquam bona fuit. Pacem enim similem belli efficit: in armis vero obliuiscitur Martem esse comunem, venitque in alienam potestatem, dum in sua non est. Deinde non ideo vitia in usum recipienda sunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt. Nam & febres quædam genera valetudinis leuant: nec ideo non ex toto illis caruisse melius est. Abominandum remedij genus est, sanitatem debere morbo: simili modo ira, etiam si aliquando ut venenum, & præcipitatio, & naufragium, ex inopinato profuit, non ideo salutaris omnino iudicanda est. sæpe enim saluti fuere peccifera. Deinde quæ habenda sunt in bonis, quo maiora, eo meliora & optabiliora sunt. Si iustitia bonum est, nemo dicit meliorem futuram si quid detractum ex ea fuerit: si fortitudo bonum est, ne-

mo illam desiderabit ex aliqua parte diminui.

CAP. XIII. ERGO & ira quo maior, hoc melior. Quis enim vllius boni accessionem recusauerit? Atqui augeri illam inutile est: ergo & esse. Non est bonum, quod incremento malum fit. Vrilis, inquit, ira est, quia pugna- ciores facit. Isto modo & ebrietas. Facit enim proteruos & audaces: multiq̄e meliores ad ferrum fuere male sobrii. Isto modo dic & phrenesim & insaniam viribus necessariam: quia saepe validiorem furor reddit. Quid? non aliquotiens metus ex pauido fecit audacem? & mortis timor etiam inertissimos excitauit in prælium? Sed ira, e- brietas, timor, aliæque eiusmodi, scæda & caduca irrita- menta sunt: nec virtutem instruunt, quæ nihil vitii eger, sed segnem aliquando animum & ignauum paululum alleuant. Nemo irascendo fit fortior, nisi qui fortis sine ira non fuisset. Ita non adiutorium virtutis venit, sed in vicem. Quid, quod si bonum esset ira, perfectissimum quemque sequeretur? Atqui iracundissimi infantes, sen- sēsque & ægri sunt: & inualidum omne natura quetu- lum est.

CAP. XIV. NON potest, inquit Theophrastus, fieri, vt ne bonus vir irascatur malis. Isto modo quo melior quisque, hoc iracundior erit. Vnde nec contra placidior, solutusque affectibus, & cui nemo odio sit. Peccantes verò quid habet cur oderit, cùm error illos in huiusmodi delicta compellat? Non est autem prudentis, errantes o- disse: alioquin ipse sibi odio erit. Cogitet quàm multa contra bonum morem faciat, quàm multa ex his quæ e- git, veniam desiderent. Iam irascetur etiam sibi. Neque enim æquus iudex aliam de sua, aliam de aliena causa sententiam fert. Nemo, inquam, inuenitur, qui se possit absolvere: & innocentem quisque se dicit, respiciens re- stem, non conscientiam. Quanto humanius, mitem & pa- catum animum præstare peccantibus: & illos non perse- qui, sed reuocare? Errantem per agros ignorantia via, melius est ad rectum iter admouere quàm expellere. Cor- rigendus est itaque qui peccat, & admonitione, & vi; & molliter, & aspere: meliorque tam sibi quàm aliis facien- dus non sine castigatione, sed sine ira. Quis enim cui me- derur, irascitur?

CAP. XV. AT corrigi nequeunt, nihilque in illis spei bonæ capax est. Tollatur è coetu mortalium, facturi peiora quæ contingunt: & quo vno modo possunt, desinant mali esse: sed hoc sine odio. Quid enim est cur oderim eum, cui tum maximè prosum, cum illum sibi eripio? Num quis membra sua odit, tunc cum abscondit? Non est illa ira, sed misera curatio. Rabidos affligimus canes, tracem atque immaniferum bouem cædimus, & morbidis pecoribus ne gregem polluant, ferrum demittimus: portentosos fetus extinguiamus, liberos quoque si debiles monstrisque editi sint, mergimus. Non ira, sed ratio est, à sanis iniuria fecernere. Nil minus quàm irasci punientem decet: cum eo magis ad emendationem pœna proficiat, si iudicio lata est. Inde est, quod Socrates seruo ait: Cæderem te, nisi irascerer. Admonitionem serui in tempus sanius distulit, illo tempore se admonuit. Cuius erit temperatus affectus, cum Socrates non sit ausus se iræ committere? Ergo ad coercitionem errantium sceleratorumque irato castigatore non opus est. Nam cum ira delictum animi sit, non oportet peccata corrigere peccantem.

CAP. XVI. Quid ergo? non irascar latroni? non irascar venefico? Non. Neque enim mihi irascar, cum sanguinem mitto. Omne pœnæ genus, remedij loco admoceo. Tu adhuc in prima parte versaris errorum: nec grauius laboris, sed frequenter. Obiurgatio te primum secreta, deinde publica emendare tentabit. Tu longius iam processisti, quam vt possis verbis sanari. Ignominia non contineberis, tibi fortius aliquid, & quod lentias, inurendum est, in exilium & loca ignota mitteris. In te duriora remedia, iam solida nequitia desiderat: & vincula publica & carcer adhibebitur. Tibi insanabilis animus est, & sceleribus scelera contextens: & iam non causis, quæ nunquam malo defutura sunt, impelleris, sed satis tibi est magna ad peccandum causa peccare. Perbibisti nequitiam, & ita visceribus immiscuisti, vt nisi cum ipsis exire non possit. Olim miser mori quæris, bene de te merebimur. Auferemus tibi istam qua vexaris, insaniam, & per tua alienaque volutata supplicia, id quod vnum bonum tibi superest, repræsentabimus mortem. Quare irascar, cui cum maxime prosum?

sum? Interim optimum misericordiae genus est, occidere. Si intrassem valetudinarium exercitatus & sciens, non idem imperassem omnibus, per diversa aegrotantibus. Varia in tot animis vitia video, & ciuitati curandae adhibitus sum. pro cuiusque morbo medicina quaeratur. Hunc sanet verecundia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc egestas, hunc ferrum. Itaque etsi perueria induenda magistratui vestis, & conuocanda classico concio est: procedam in tribunal, non furens, nec infestus, sed vultu legis; & illa solemnia verba, seuera magis grauique, quam rabida voce concipiam, & agi iubebo non iratus, sed seuerus. & cum ceruicem noxio praecidi imperabo, & cum patricidam insulam culeo, & cum mittam in supplicium militare, & cum Tarpeio proditorem hostemve publicum imponam, sine ira, eo vultu animoque ero quo serpentes & animalia venenata percutio. Iracundia opus est ad puniendum. Quid enim? videtur lex irasci his quos non noxius, quos non vidit, quos futuros non sperat? Illius itaque sumendus est animus, quae non irascitur, sed constituit. Nam si bono viro ob mala facinora irasci conuenit, & ob secundas res malorum hominum inuidere conuenit. Quid enim est indignius quam flores quosdam, & eos indulgentia fortunae abuti, quibus nulla potest satis mala inueniri fortuna? Sed tam commoda illorum sine inuidia videbit, quam scelera sine ira. Bonus iudex damnat improbanda, non odit. Quid ergo? non cum eiusmodi aliquid sapiens habebit in manibus, tangetur animus eius, eratque solito commotior? Fateor. Sentiet leuem quandam, tenuemque motum. Nam, ut dixit Zeno, in sapientis quoque animo, etiam cum vulnus sanatum est cicatrix manet. Sentiet itaque suspiciones quasdam & umbras affectuum: ipsis quidem carebit. Aristoteles ait, affectus quosdam, si quis illis bene utatur, pro armis esse. Quod verum foret, si velut bellica instrumenta, sumi deponique possent, induentis arbitrio. Haec arma quae Aristoteles virtuti dat, ipsa per se pugnant, non expectant manum. Habent & non habentur. Nil aliis instrumentis opus est. Satis nos instruxit ratione natura. Haec dedit telum, firmum, perpetuum, obsequens; nec anceps, nec quod in dominum remitti posset. Non ad prou-

dendum tantum, sed ad res gerendas satis est per se ipsa ratio. Etenim quid est stultius, quam hanc ab iracundia petere praesidium, rem stabilem ab incerta, fidelem ab infida, sanam ab aegra? Quid quod ad actiones quoque, in quibus solis opera iracundiae videtur necessaria, multo per se ratio fortior est? Nam cum iudicauit aliquid faciendum, in eo perseuerat. Nihil enim melius inuentura est se ipsa, quo mutetur. Ideo stat semel constitutis iram saepe misericordia retro egit. Habet enim non solidum robur, sed tantum tumorem: violentisque principiis vritur: non aliter quam qui à terra venti surgunt, & fluminibus paludibusque excepti, sine pertinacia vehementes sunt. Incipit magno impetu, deinde desinit ante tempus fatigata: & quae nihil aliud quam crudelitatem ac noua genera poenarum versauerat, cum animaduertendum est, iam fracta lenisque est. Affectus cito cadit: aequalis est ratio. Ceterum etiam vbi perseuerarit ira, nonnunquam, si plures sunt qui perire meruerunt, post duorum triumve sanguinem, occidere desinit. Primi eius ictus acres sunt, sicut serpentium venena à cubili repentium nocent: innoxij dentes sunt, cum illos frequens morsus hausit. Ergo non paria patiuntur, qui paria commiserant: & saepe qui minus commisit, plus patitur: quia recentiori irae obiectus est, & in tantum inaequalis est, modo ultra quam oportet, excurrit, modo citius debito resistit. Sibi enim indulget, ex libidine iudicat, & audire non vult, & patrocinio non relinquit locum, & ea tenet quae inuasit, & eripi sibi iudicium suum, etiam si prauum est, non sinit. Ratio vtrique parti locum dat, & tempus. Deinde aduocationem etiam sibi petit, vt excutiendae spatium veritati habeat: ira festinat. Ratio id iudicari vult, quod aequum est: ita id aequum videri vult quod iudicauit. Ratio nihil praeter ipsam, de quo agitur, spectat: ira vanis & extra causam obuersantibus commouetur. Vultus illam securior, vox clarior, sermo liberior, cultus delicatior, aduocatio ambitiosior, fauor popularis exasperat. Saepe infesta patrono reum damnat: etiam si ingeritur oculis veritas, amat & tuetur errorem: coargui non vult: & in male ceptis, honestior illi pertinacia videtur, quam poenitentia. Cn. Piso fuit memoria nostra, vir à multis vitiis in-

reger, sed prauus, & cui placebat pro constantia rigor. Is cum iratus duci iussisset eum, qui ex comiteatu sine commilitone redierat, quasi interfecisset, quem non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum, non dedit. damnatus extra vallum ductus est, & iam ceruicem porrigebat, cum subito apparuit ille qui occisus videbatur. Tunc centurio supplicio præpositus, condere gladium spiculatorem iubet: damnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam. nam militem fortuna reddiderat. Ingenti concursu deducuntur, complexi alter alterum cum magno gaudio castrorum commilitones. Conscendit tribunal furens Piso, ac iubet duci vtrumque, & eum militem qui non occiderat, & eum qui non perierat. quid hoc indignius? Quia vnus innocens apparuerat, duo peribant. Piso adiecit & tertium. Nam ipsum centurionem, qui damnatum reduxerat, duci iussit. Constituti sunt in eodem illo loco perituri tres, ob vnus innocentiam. O quam solers est iracundia ad fingendas causas furoris! Te, inquit, duci iubeo, quia damnatus es: te, quia causa damnationis commilitoni fuisti: te, quia iussus occidere, imperatori non paruisti. Excogitauit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum inuenerat. Habet, inquam iracundia hoc mali, non vult regi. Irascitur veritati ipsi, si contra voluntatem suam apparuerit: clamore, & tumultu, & totius corporis iactatione, quos destinauit, insequitur, adiectis conuitiis maledictisque. Hoc non facit ratio: sed si ita opus est, silens quietaque, totas domos funditus tollit, familias Reipublicæ pestilentes cum coniugibus ac liberis perdit, tecta ipsa diruit, & solo exæquat, & inimica libertati nominis extirpat. Hæc non frendens, nec caput quaerens, nec quicquam indecorum iudici faciens, cuius tum maximè placidus esse debet & in statu vultus, cum magna pronuntiat. Quid opus est, inquit Hieronymus, cum velis cedere aliquem, prius tua labia mordere? Quid si ille vidisset desilientem de tribunali proconsulem, & fasces lictori auferentem, & sua vestimenta scindentem, quia tardius scindebantur aliena? Quid opus est mensam euertere? Quid pocula affligere? Quid se in columbas impingere? Quid capillos euellere? femur prætusque percutere? Quantam iram putas, quæ quia non

tam cito in alium quam vult, erumpit, in se reuertitur.
 Teneatur itaque à proximis, & rogatur, vt ipse sibi placeat:
 quorum nihil facit quisquis vacuus ira, meritam cuique
 poenam iniungit. Dimittit sæpe eum, cuius peccatum
 apprehendit, si poenitentia facti spem bonam pollicetur, si
 intelligit non ex alto venire nequitiam, sed summo, quod
 aiunt, animo inharere. Dabit impunitatem, nec accipien-
 ribus nocituram, nec dantibus. Nonnunquam magna sce-
 lera leuius quam minora compefecer: si illa lapsu, non cru-
 delitate commissa sunt: his inest latens & operata & inue-
 terata calliditas. Idem delictum in duobus non eodem
 modo afficit, si alter per negligentiam admittit, alter cu-
 rante vt nocens esset. Hoc semper in omni animaduersione
 seruabit, vt sciat alteram adhiberi, vt emendet malos:
 alteram, vt tollat. In vtroque non præterita, sed futura in-
 tuebatur. Nam, vt Plato ait, Nemo prudens punit, quia
 peccatum est; sed ne peccetur. Retiocari enim præterita
 non possunt: futura prohibentur: & quos volet nequitiae
 male cedentis exempla fieri, palam recidet, non tantum vt
 pereant ipsi, sed vt alios per eundem deterreant. Hæc cui-
 que expendenda, æstimandaque sunt. Vides quam de-
 beat omni perturbatione liber accedere ad rem summa
 diligentia tractandam, potestatem vitæ necisque. Male
 irato ferrum committitur. Ne illud quidem iudicandum
 est, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non
 est enim illa magnitudo: tumor est: nec corporibus copia
 vitiosi humoris intensus, morbus incrementum est, sed pe-
 stilens abundantia. Omnes quos vâcors ira animus su-
 pra cogitationes extollit humanas, altum quidem & subli-
 me spirare se credunt: ceterum nihil solidi subest, sed in
 ruinam prona sunt, quæ sine fundamentis creuere. Non
 habet ita cui insistat, non ex firmo mansuroque oritur, sed
 ventosa & inanis est: tantumque abest à magnitudine a-
 nimi, quantum à fortitudine audacia, à fiducia insolentia,
 ab austeritate tristitia, à seueritate crudelitas. Mul-
 tum, inquam, interest inter sublimem animum & super-
 bum. Iracundia nihil amplum decorumque molitur.
 Contra mihi videtur veterinosi & infelicis animi, imbe-
 cillitatis sibi consci, sæpe indolescere. Vt exulcerata
 & ægra corpora, ad actus leuissimos gemunt, ita ira muliebre

liebre maximè & puerile vitium est. At incidit & in viros. Nam viris quoque puerilia ac muliebria ingenia sunt. Quid ergo? non aliqua voces ab iratis emittuntur? quæ magnò emissæ videantur animo, veram ignorantibus magnitudinem? qualis illa dira & abominanda: Oderint, dum metuant. Syllano scias sæculo scriptam Nescio utrum sibi peius optaverit, ut odio esset: an ut timori. Oderint. Occurrit illi futurum, ut execrentur, insidientur, opprimant. Quid adiecit? Dij illi malefaciant: adeo reperit dignum odio remedium. Oderint. Quid? dum parent? non dum probent? non. Quid ergo? dum timeant, sic nec amari quidem vellem. Magnò hoc dictum spiritu putas? Falleris. Nec enim magnitudo ista est, sed immanitas. Non est quod credas irascentium verbis: quorum strepitus magui, minaces sunt, intus mens pauidissima. Non est quod existimes verum esse, quod apud disertissimum virum Lium dicitur: Vir ingenij magni magis quam boni. Non potest illud separari: aut & bonum erit aut nec magnum: quia magnitudinem animi inconcussam intelligo, & introrsus solidam, ab imo pacem firmamque, qualis inesse malis ingenitis non solet. Terribilia enim esse, & tumultuosa, & exitiosa possunt: magnitudinem quidem cuius firmamentum roburque bonitas est, non habebunt. ceterum sermone, conatu, & omni extra paratu facient magnitudinis similem. Eloquentur aliquid quod tu magni putes: sicut C. Cæsar, qui iratus cælo quod obiret per pantomimis, quos imitabatur studiosius quam spectabat, quodque comessatio sua fulminibus terretetur, profus parum certis: ad pugnam vocavit Iouem, & quidem sine missione, Homericum illum exclamans versum, *ἢ μὲν αὐδῆσῃ, ἢ ἑγὼ οὐ*. Quanta dementia fuit! Putavit aut sibi noceri, ne à Ioue quidem posse: aut se nocere etiam Ioui posse. Non puto parum momenti hanc eius vocem ad incitandum contrariorum animos addidisse. Utinam enim patientiæ visum est eum ferre, qui Iouem non ferret. Nihil ergo in ira, ne cùm videtur quidem vehemens, deos hominesque despiciens, magnum nihil nobile est: aut si videtur alicui magnum animum ira producere, videatur & luxuria. Ebore sustineri vult, purpura vestiri, auro regi, terras transferre, maria con-

audere, flumina præcipitare, nemora suspendere. videatur & auaritia magni animi. Aceruis auri argentique incubat, & prouinciarum nominibus agros colit, & sub singulis villicis latiores habet fines, quàm quos consules fortiebantur. Videatur & libido magni animi. Transnata freta, puerorum greges castrat, sub gladium mariti venit vxor morte contempta. Videatur & ambitio magni animi. Non est contenta honoribus annuis: si fieri potest, vno nomine occupare factos vult, per omnem orbem titulos deponere. omnia ista non refert in quantum procedant extendantque se: angusta sunt, misera, depressa. Sola sublimis & excelsa virtus est. Nec quicquam magnum est, nisi quod simul & placidum.

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

RIMVS liber, Nouate, benigniorem habuit materiam. Facilis enim in procliua vitiorum decursus est. Nunc ad exilia veniendum est. Querimus enim, vtrū ira iudicio an impetu incipiat: id est, vtrum sua sponte moueatur, an quemadmodum pleuraque, quæ intra nos in scis nobis oriuntur. Debet autem in hæc se demittere disputatio, vt ad illa quoque altiora possit exurgere. Nam & in corpore nostro ossa, neruique & articuli, firmamenta totius, & vitalia minimè speciosa visu, prius ordiuntur: deinde hæc ex quibus omnis in faciem aspectumque decor est: post hæc omnia, quia maximè oculos rapit color, vltimus perfecto iam corpore affunditur. Iram quin species oblatæ iniuriæ moueat non est dubium: sed vtrum speciem ipsam statim sequatur & non accedente animo excurret, an illo assentiente moueatur, querimus. Nobis placet, nil ipsam per se audere, sed animo approbante. Nam speciem capere acceptæ iniuriæ, & vltionem eius concupiscere, & vtrumque coniungere, nec lædi se debuisse, & vindicari debere, non est eius impercus, qui sine voluntate nostrâ